

Tadeusz Żłobikowski
1840–1909

Tadeusz Żłobikowski należał do pokolenia ludzi ukształtowanych przez Szkołę Główną Warszawską. Założona w 1862 r. staraniem margrabiego Aleksandra Wielopolskiego – jednej z najbardziej kontrowersyjnych postaci w polskiej historii – była pierwszą polską uczelnią wyższą w Królestwie Polskim po 30 latach zacisza, zgromadziła wyselekcjonowanych (przy przyjęciu wymagana była znajomość dwóch zachodnich języków obcych!) i żądnych wiedzy studentów.

Ten uniwersytet zaszczepiał typowy dla owego okresu entuzjazm dla nauki. Wiedza miała opanować świat, po to, by można było pokierować nim w pożądanym sposób. Ten utylitaryzm wysuwał demokratyczne hasła, hasła wolności osobistej i powszechnego dostępu do oświaty. Wyniesione ze Szkoły scjentystyczne poglądy w połączeniu ze swoiście rozumianą apolitycznością – kolejna porażka powstańcza miała na to kolosalny wpływ – zaowocowały „warszawskim pozytywizmem”. Występował on przeciw feudalnej, wciąż jeszcze dominującej hierarchii, przeciw anachronicznym już przywilejom szlachty, zwalczał ksenofobię, sprzeciwiał się irracjonalizmowi i sentymentalizmowi, wierze w specjalną, historyczną misję Polski. Propagował nowoczesny przemysł i nowe metody pracy w rolnictwie. Nadzieje i możliwości lokował w postępie oświaty, sławił naukę i nowe techniki. Naród miał się odrodzić dzięki kulturze i cywilizacji, przyjąć normy życia i postępowania obowiązujące w rozwiniętych krajach Europy. Choć działalność Szkoły trwała zaledwie 7 lat, odcisnęła ona głębokie piętno na jej absolwentach, których najwyższa aktywność przypadła na najtrudniejszy okres tzw. „nocy postyczeniowej”¹.

Żłobikowski, po ukończeniu gimnazjum w Suwałkach, w 1858 r. rozpoczął studia w Akademii Medyko-Chirurgicznej w Warszawie. Po włączeniu Akademii w 1862 r. w ramy Szkoły Głównej, kontynuował naukę na jej Wydziale Lekarskim.

Nie udało się znaleźć informacji o jego zaangażowaniu w wypadki polityczne roku 1861 i 1862 oraz w powstaniu styczniowym. Za jakimś jego uczestnictwem przemawiać może roczne opóźnienie w otrzymaniu dyplomu oraz tradycja rodzinna: jego ojciec, też Tadeusz, służył w armii czynnej Królestwa Polskiego i brał udział w powstaniu listopadowym. Wiadomo, że wielu studentów Akademii brało czynny udział w manifestacjach politycznych przed wybuchem powstania. Jednak w oficjalnej uchwale przyjętej w czasie burzliwego zebrania w teatrze anatomicznym studenci Szkoły sprzeciwili się – w odróżnieniu od uczniów innych szkół warszawskich – przyłączeniu „in gremio” do działań wojskowych. Mimo tej uchwały, studenci, szczególnie z Wydziału Lekarskiego, na własną ręką, biorąc urlopy, wyjeżdżali z Warszawy, przyłączali się do grup powstańczych i przyjmowali zadania tzw. lekarzy posyłkowych, lub brali udział w służbie sanitarnej. Uczestniczących w powstaniu studentów, podlegających tylko władzy policji uniwersyteckiej, chronił rektor, profesor medycyny, Józef Mianowski.

Żłobikowski, który otrzymał dyplom lekarza w 1865 r., „wstępował w życie ze wzniosłymi ideałami oddania się nauce i przysłużenia się krajowi”², z wyniesionym ze Szkoły przekonaniem, że najsukcesyjniejszą drogą życiową, którą należy podjąć dla odrodzenia kraju, są badania naukowe, szukanie prawdy, szerzenie oświaty i praca społeczna. Wspomnienia o nim nie pozostawiają wątpliwości, że do końca życia nie zmienił swoich poglądów. Lecz jego naukowa aktywność, podjęta z rozmachem zaraz po ukończeniu studiów, odnosi się tylko do pierwszych dziesięciu lat.

Tuż po ukończeniu studiów rozpoczął praktykę lekarską i równocześnie, nie chcąc stracić kontaktu z uczelnią, pracował bezpłatnie w katedrze anatomii opisowej w Szkole Głównej. Katedrę prowadził Ludwik Maurycy Hirschfeld, któremu sławę przyniosły podręczniki anatomii człowieka wydane

¹ O absolwentach Szkoły Głównej Warszawskiej i ich wkładzie w kulturę XIX-wiecznej Polski p. Fita S., *Pokolenie Szkoły Głównej*. PIW, Warszawa 1980.

² Ś.P. Tadeusz Żłobikowski, *Gazeta Lekarska*, 1909, t. 29, nr 49, s. 1111–1112

najpierw po francusku, następnie zaś po polsku, znakomity pedagog, umiejący rozbudzić w studentach zamiłowanie do anatomii, tej, jak wówczas mówiono, podstawy medycyny. Żłobikowski dał się poznać jako świetny wykonawca preparatów anatomicznych i w latach 1867–1869 był oficjalnym pomocnikiem prosektora.

Prowadził też własne badania naukowe. Najbardziej znane dotyczyło nerwu zębo-językowego, opisanego w połowie stulecia przez Sappeya, którego istnienie kwestionowało dotąd wielu anatomów, w tym również jego opiekun naukowy, Hirschfeld. Żłobikowski udowodnił istnienie nerwu i do opisu Sappeya dodał informację o jego rozdwojeniu. W związku z tym zasugerował dodatkową, oprócz smakowej, jego funkcję: korzenia ruchowego dla zwoju podszczękowego. Odkrycie to otwierało drogę do nowego spojrzenia na rolę struny bębenkowej. Wyniki badania opublikowane zostały w prasie polskiej i francuskiej³.

W 1866 r. prowadził wykład o chorobach uszu – na temat nieznajdujący się w *curriculum* – w Klinice Chorób Ocznych, Wiktora Szokalskiego. Związek Żłobikowski z psychiatrią datuje się od roku 1867 r., kiedy to Adolf Rothe połączył swoje obowiązki naczelnego lekarza męskiego szpitala św. Jana Bożego z analogiczną funkcją w oddziale dla kobiet w szpitalu Dzieciątka Jezus. Posunięcie to przyczyniło się do ujednoczenia metod leczenia, dozoru i klasyfikacji chorób psychicznych. To na wniosek Rothego, ustanowiono przy oddziale żeńskim, na wzór istniejącej w szpitalu św. Jana Bożego, posadę lekarza asystenta, tzw. miejscowego, którą otrzymał Żłobikowski. Po kilku latach został on ordynatorem oddziału, miał zapewnione mieszkanie i wyżywienie.

Przystosowany do opieki nad 60 osobami, ten jedyny w Królestwie oddział szpitalny przeznaczony dla kobiet z „cierpieniami umysłowymi i padaczką” przyjmował do 140, a czasem i 200 pacjentek. Każdy z lekarzy pracujących na oddziale: ordynujący, miejscowy i naczelny mieli równą liczbę chorych, „tak pensjonariuszy jak i ogólnych”, dzięki czemu każdy z nich miał „sposobność czynienia obserwacji na wszelkiego rodzaju jednostkach społeczeństwa” i prowadzenia badań naukowych różnych rodzajów chorób⁴.

Do obowiązków Żłobikowskiego należała m.in. organizacja pracy pacjentek. Około 75% pracowało fizycznie: pomagały w ogrodach, przy sprzątaniu, w kuchni, zajmowały się skubaniem pierza, szyciem i innymi typowo kobiecymi robotami. Innowacją wprowadzoną w 1872 r. przez Żłobikowskiego było hodowanie i pielęgnowanie jedwabników. Realizacja pomysłu trwała kilka lat „i na tę większą zasługuje pochwałą, że do dziś dnia, jak to z pewnością mogę powiedzieć – pisał Rothe – nawet w żadnych z zakładów zagranicznych, będących bezwarunkowo w dogodniejszych warunkach nie znalazł zastosowania. Aby pomysł ten wprowadzić w życie Dr Żłobikowski własnym staraniem w ogrodach należących do oddziału obłąkanych, w ciągu kilku lat zaprowadził drzewa morwowe, cyfra których teraz już przenosi przeszło sto”. Nauczył pacjentki obchodzić się z jedwabnikami i pierwszy rok prowadzenia hodowli przyniósł „dwadzieścia kilka kop kokonów”⁵.

Po zamknięciu Szkoły Głównej w 1869 r. i powołaniu Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego, z rosyjskim językiem wykładowym został asystentem w klinice uniwersyteckiej mieszczącej się w szpitalu św. Jana Bożego, a prowadzonej przez Romualda Płaskowskiego. Żłobikowski odszedł z uniwersytetu w 1874 r. Wówczas paroletnie więzy łączące go z nauką zostały zerwane.

W dziedzinie psychiatrii Żłobikowski napisał kilka prac. Pracę o działaniu wodoru chloralu, który został odkryty w 1830 r., ale zastosowany dopiero w 1869 r. w leczeniu chorób, w tym również chorób psychicznych, opublikował w *Gazecie Lekarskiej* [1870, t. 9, nr 19]. Praca składała się z dwóch

³ Żłobikowski T., Nowe poszukiwania nad nerwem zębo-językowym profesora Sappey’a. *Gazeta Lekarska*, 1870, t. 8, nr 38, s. 625–630 oraz w *Journal de l’Anatomie et de la Physiologie Normales et Pathologiques de l’Homme et des Animaux*, 1870–71, t. 7, nr 6, s. 602–610

⁴ Rothe A., Sprawozdanie z czynności lekarskiej w warszawskich zakładach dla obłąkanych, tj. w szpitalu Ś-go Jana Bożego (dla mężczyzn) z oddziałem przy szpitalu Dzieciątka Jezus (dla kobiet dotkniętych cierpieniem umysłowym i padaczką) za rok 1867. *Gazeta Lekarska*, 1868, t. 5, nr 1, s. 7–12

⁵ Rothe A., Sprawozdanie VI z czynności lekarskiej w Warszawskich zakładach dla obłąkanych za rok 1872. *Gazeta Lekarska*, 1873, t. 15, nr 14, s. 218–219

części: w pierwszej przedstawił działanie fizjologiczne chloralu i efekty jego działania na chorych psychicznie na podstawie artykułu z czasopisma rosyjskiego, druga, oryginalna, zawierała własne spostrzeżenia z praktyki szpitalnej. We wszystkich sytuacjach chloral przynosił korzystne rezultaty, głównie jak środek uspokajający oraz nasenny. Żłobikowski pisał, że brak snu często poprzedza powstanie choroby umysłowej, a także towarzyszy niemal połowie chorób psychicznych. „Bezsennność rujnuje organizm i doprowadza do śmierci”. Spowodowanie snu fizjologicznego „jest niejednokrotnie całym zadaniem psychiatry”. W dyskusji, jaka rozpętała się po przedstawieniu też przez Żłobikowskiego zwracano uwagę, że chloral ma przede wszystkim działanie kojące ból w nerwobólach, że działa w ogólności kompensacyjnie, jako środek sprawiający napływ krwi do mózgu.

Zajmował się orzecznictwem sądowo-psychiatrycznym. Jedną z jego ekspertyz dotyczyła kobiety obwinionej o umyślne zabójstwo [*Gazeta Lekarska*, 1871, t. 11, nr 3–4]. Kobiecie groziła kara zesłania na Syberię połączona z ciężkimi robotami w zakładach fabrycznych przez lat 15. Przeprowadzony wywiad i obserwacja podsądnej w szpitalu wykazały chorobę psychiczną – melancholię – występującą już w chwili popełnienia zabójstwa. Sąd uwolnił kobietę od kary i pozostawił ją w szpitalu Dzieciątka Jezus.

Jako gość, aktywnie uczestniczył w pracach różnych sekcji Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego: początkowo w sekcji epidemiologii i higieny publicznej, a od roku 1868, aż do jej rozwiązania w 1872 r., w sekcji chorób umysłowych, nerwowych i psychiatrii sądowej.

Był jednym z tych, którzy wnieśli swój wkład „do ciągłej pracy kółka specjalistów – pisał Płaskowski w sprawozdaniu sekcji za rok 1867 – aby nauka w każdej epoce i na każdym stanowisku odpowiednio w naszych zakładach reprezentowaną być mogła”. Między innymi były to doświadczenia przeprowadzane przez Żłobikowskiego „nad skutkami rośliny peruwiańskiej *Eritroxilon cocca* w stanach depresji”⁶. Na spotkaniach sekcji przedstawiał historie chorób z praktyki szpitalnej. Uczestniczył w przygotowywaniu wzoru kart dla przeprowadzenia statystyki chorych psychicznie w Królestwie. Formalnie członkiem Towarzystwa został w 1874 r.

Zapełniał luki, jakie istniały w polskiej literaturze medycznej: zaznajamiał lekarzy z najnowszymi osiągnięciami medycyny, z dziełami „niezaprzeczonego znaczenia” dla praktyki lekarskiej. W 1868 r., w *Dodatku do czasopisma „Klinika”*, ukazało się jego streszczenie broszury opisującej przebieg 7 operacji (w tym jednej zakończonej śmiercią) i dokładne postępowanie chirurgiczne wyjęcia torbieli jajnikowej. Trafnie zauważył, że udany przebieg operacji może być związany z tym – badania I.P. Semmelweisa nie były jeszcze znane – że zostały przeprowadzone w szpitalu w „małym miasteczku”, w Carskim Siole, „daleko od ognisk miazmatycznych”. Operacje uważane wówczas za niebezpieczne, wykonywane dotąd w Królestwie, kończyły się śmiercią.

Inne streszczenie [*Gazeta Lekarska*, 1872, t. 12, nr 3] dotyczyło badań nad błoną dziewiczą prowadzonych w Petersburgu przez Polaka, Władysława Mierzejewskiego. Broszura zawierała dokładny opis anatomiczny różnych postaci błony dziewiczej, znajomość budowy której była niezbędna w wielu procesach sądowych. „Serce pęka z żalu na wspomnienie tych nieszczęść, jakie rodziny, społeczeństwo ponosiły przez wieki całe, jedynie z przyczyny, że nikt nie zbadał dokładnie tej części stroju dziewicy” – komentował Żłobikowski.

W latach 70-tych w *Przeglądzie Postępów Nauki Lekarskiej*, roczniku zawierającym streszczenia wszystkich prac z medycyny, jakie zostały ogłoszone drukiem w danym roku w Europie (włączając w to Rosję), był autorem wielu not dotyczących psychiatrii i chorób układu nerwowego.

Po otwarciu w 1891 r. szpitala psychiatrycznego w Tworkach Żłobikowski został tam mianowany starszym ordynatorem. W szpitalu zajmował się także pracą chorych i kierował tzw. fermą zakładową. „Umiał on spożytkować pracę fizyczną umysłowo chorych gwoili własnej ich korzyści i pożytku zakładu”⁷. W Tworkach pracował do końca życia.

⁶ Sekcja chorób umysłowych, nerwowych i psychiatrii sądowej. Spraw. z dn. 13.II.1868. *Pamiętnik Towarzystwa Lekarskiego Warszawskiego*, 1868, t. 3, s. 258

⁷ A.R. [Albert Rosental], Śp. Tadeusz Żłobikowski. (Wspomnienie pozgonne). *Med. i Kron. Lek.*, 1909, nr 49, s. 1216

„Był to lekarz niepospolitych zalet serca i umysłu, głęboko odczuwający obowiązki względem chorych i społeczeństwa. Nadzwyczajna dobroć przyciągała do niego ludzi, a w połączeniu ze znajomością zawodu, zjednała mu powodzenie w praktyce. (...) W życiu rozgłosu nie szukał, był filantropem cichym”⁸. Zgromadzony majątek przekazał na cele społeczne i oświatowe. Pieniądze przeznaczył na fundusz opłat za wpisowe szkolne dla dzieci i sierot po lekarzach. Obrazy Franciszka Wastkowskiego, Edwarda Mateusza Römera, Franciszka Ruśkiewicza i Karola Millera, pejzażystów z II połowy XIX wieku, przekazał do Muzeum Sztuk Pięknych w Warszawie (od 1916 r. Muzeum Narodowe), podobnie jak pamiątki związane z narodową historią: listy Tadeusza Kościuszki, ks. Józefa Poniatowskiego, Jacques Macdonalda oraz kurtkę swojego ojca ze Szkoły Podchorążych⁹.

Po roku 1874 nie opublikował już żadnej pracy ani artykułu naukowego. „Twarde życie skrzydła do lotu gotowe opaliło”. Oddał się całkowicie praktyce lekarskiej, prowadził szeroką praktykę prywatną, był też lekarzem Towarzystwa Dobroczynności. Do końca życia pozostał wierny ideałom „związanym z pojęciem akademika Szkoły Głównej”¹⁰.

Grażyna Herczyńska

⁸ *Gazeta Lekarska*, 1909, t. 29, nr 49, s. 1111–1112

⁹ Obecnie kurtka ta prezentowana jest na ekspozycji stałej w Muzeum Wojska Polskiego w Warszawie. Pejzaż Wastkowskiego, obraz Römera, wazonik oraz część rękopisów zaginęły w czasie II wojny światowej.

¹⁰ *Gazeta Lekarska*, 1909, op. cit.

Biogramy psychiatrów i neurologów polskich

opublikowane w 12 tomach *Postępów Psychiatrii i Neurologii* (1992–2003)

Biogrammes of Polish psychiatrists and neurologists

published in 12 Volumes of *Advances in Psychiatry and Neurology* (1992–2003)

- Ałapin Bolesław (1913–1985); **1995**, z. 2, s. 189–204
- Babiński Józef (1857–1932); **1999**, z. 1
- Baliński Jan (1827–1902); **1996**, z. 4
- Bilikiewicz Tadeusz (1901–1980); **1998**, supl. 1
- Blumenstok Leon, zob. Halban Leon
- Bornsztajn Maurycy (1874–1952); **2003**, z. 1 s. I–VIII
- Chodźko Witold (1875–1954); **1996**, z. 2
- Chomętowski Stanisław (1838–1881); **1998**, supl. 2
- Czczott Otto (1842–1924); **2000**, z. 2
- Daniłło Stanisław (1847–1897); **1998**, z. 4
- Erlicki Alfons (1846–1902); **1997**, z. 4
- Frydrych Bartłomiej (1800–1867); **1999**, z. 4
- Halban Henryk (1870–1933); **2002**, z. 3
- Halban Leon (1838–1897); **2000**, supl. 4
- Jakubowski Józef (1796–1866); **2002**, z. 2
- Janikowski Andrzej (1799–1864); **1998**, z. 2
- Jankowska Halina (1892–1944); **1998**, z. 4, s. 455–465
- Jaroszyński Jan (1916–1993); **1994**, z. 3, s. 369–370 oraz **2000**, supl. 3
- Jonston Jan z Szamotuł (1603–1675); **1999**, z. 2
- Joteyko Józefa (1866–1928); **2002**, z. 1
- Kaczanowski Feliks (1904–1976); **2000**, supl. 1
- Kaczyński Mieczysław (1906–1985); **1992**, z. 3, s. 233–235
- Krysiński Ildefons (1795–1870); **2001**, z. 3
- Lubelski Wilhelm (1832–1891); **2000**, z. 4
- Łuniewski Witold (1881–1943); **1998**, supl. 3
- Mazurkiewicz Jan (1871–1947); **1994**; z. 1, s. 119–130
- Mierzejewski Jan Lucjan (1838–1908); **1996**, z. 3
- Minkowski Eugeniusz (1885–1972); **1997**, supl. 2
- Minkowski Mieczysław (1884–1972); **2001**, z. 2
- Myło Fryderyk Edward (1794–1863); **2003**, z. 2, s. I–V
- Neusser Gustaw (1840–1904); **1998**, z. 3
- Perzyna Ludwik (1742–1812); **2000**, z. 3
- Pieńkowski Stefan Kazimierz (1885–1940); **2000**, z. 1
- Piltz Jan (1870–1930); **1997**, z. 1
- Piotrowski Aleksander (1878–1933); **2001**, z. 1
- Płaskowski Romuald (1821–1896); **1997**, z. 3
- Radziwiłłowicz Rafał (1860–1929); **1992**, z. 1, s. 64–66
- Rolle Antoni Józef (1829–1894); **1999**, z. 3
- Rose Maksymilian (1883–1937); **1998**, z. 1
- Rosental Albert (1857–1921); **2002**, z. 4
- Rothe Adolf (1832–1903); **1997**, z. 2
- Simchowicz Teofil (1879–1957); **1996**, supl. 1
- Szczeniowski Jan (1904–1994); **2000**, supl. 2
- Szymusik Adam (1931–2000); **2000**, supl. 4, s. 165–167 oraz **2002**, supl. 2
- Uszkiewiczowa Lidia (1908–1981); **1997**, supl. 1
- Władyczko Stanisław (1878–1936); **2003**, z. 3, s. I–X
- Żłobikowski Tadeusz (1840–1909); **2003**, z. 4, s. I–III
- Żuławski Karol (1845–1914); **2001**, z. 4

Materiały, które posłużyły do opracowania znacznej części biogramów znajdują się w Archiwum Pracowni Historii Psychiatrii Polskiej Zakładu Organizacji Ochrony Zdrowia Instytutu Psychiatrii i Neurologii w Warszawie.